

İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN SİYASİ PARTİ ÜYELERİ ÜZERİNDE YANSIMASI ¹

THE REFLECTION OF THE IDEOLOGICAL BLINDNESS IN THE POLITICAL PARTY MEMBERS

Yusuf ACAR* & Assiye AKA**

* Dr, Çanakkale, TÜRKİYE

e-mail: bilgi@yusufacar.com.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1847-7643>

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

TÜRKİYE e-mail: akaasiye@comu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7185-0000>

Geliş Tarihi: 27 Mart 2020; Kabul Tarihi: 30 Nisan 2020

Received: 27 March 2020; Accepted: 30 April 2020

ÖZET

Siyasetin öznesi ve aynı zamanda bir sosyal varlık olan insan, dünyayı olduğu gibi saf bir şekilde algılamaz. Hem sosyal çevrenin bir ürünü hem de sahip olduğu yetenek ve kapasite ölçüsünde sosyal fenomenlere yapılandırılmış ön kabuller çerçevesinden bakma eğilimindedir. Bu varsayımdan hareketle çalışmada, siyasetin öznelere sahip oldukları öznel gerçekliği, neden nesnel gerçeklik gibi (simülasyon) algılamaktadır sorunsalı incelenmiştir. Çalışmada farklı siyasi ideolojilerin siyasal öznelerde (dört farklı siyasi partide) nasıl bir karşılık bulduğu ve ideolojik körleşmenin rasyonel bir fonksiyonu yerine getirip getirmediği analiz edilmiştir.

Bu çerçevede, çalışma 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde T.B.M.M.'de grubu bulunan dört siyasi öznenin (CHP, MHP, AK PARTİ, HDP) temelinde yapılmıştır. Bu dört öznenin yürürlükte olan parti programları MAXQDA Nitel Analiz Programından faydalanılarak içerik analizi yapılmıştır. Buna ek olarak iki ayrı soru formuyla toplam 48 kişiyle uygulanan mülakatlar, aynı program kullanılarak içerik analizi ile veriler çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İdeolojik Körlük, Politik Körlük, Romantik Körlük, Cinsiyet Körlüğü, Irk Etnik ve İnanç Körlüğü.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı "Siyasi Öznelerde İdeolojik Körlüğün Etkisi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

The political subject and also the social identity of human kind can not recognise the world as all in purity. They tend to look at social phenomena within the framework of structured presuppositions, both as a product of the social environment and to the extent of their ability and capacity. In other words, most people, perceive reality distorted behind a fog screen. Based on this assumption, the problematic of the subjective reality of the subjects of politics is perceived as objective reality. In this study, it is asserted that how different political ideologies are found in political subjects (four political parties) and that ideological blindness fulfills a rational function.

The study found June 7, 2015 in the Grand National Assembly of Turkey group (T.B.M.M) in the general elections were held with members of four political subjects (CHP,MHP, AK PARTI, HDP) . Content analysis was carried out by using MAXQDA Qualitative Analysis program which is in effect the party programs of these four subjects. In addition, interviews conducted with 48 people in two separate questionnaires, data were analysed with content analysis of using the same program.

Keywords: *Ideological blindness, Political Blindness, Romantic Blindness, Gender Bilindness, Race Ethnicity and Religion Blindness.*

1. GİRİŞ

İlk çağlardan beri insanlığın en büyük merak konularından biri olan gerçeği arayış üzerine, aynı dünyada ve zaman diliminde aynı olayları yaşayan ama bunları farklı farklı yorumlayan bireylerin nedenlerine kafa yorulmuştur. Yaşamın her alanında gerçeğin bükülmesine, perdelenmesine ve filtrelenmesine rastlanırken, özellikle bireylerin bizzat içinde yer almadığı, kendi deneyimlemediği ve çok taraflı karmaşık bir süreçte üretilen toplumsal olaylarda herkesin aynı gerçeğe ulaşması mümkün gözükmemektedir. Partiler, siyasetçiler, ideolojiler, seçmenler ve diğerlerinin oluşturduğu siyasal yaşam bu durumun en yoğun gerçekleştiği alanlardan biridir. Partiler iktidar için mücadele ederlerken, siyasetçiler politik hayatta daha iyi yerlerde var olabilmek, sempatanlar ise sosyal kabul ve psikolojik tatmin için rekabet ederler.

Dünya tarihi boyunca nüfusun küçük bir parçasının uğraş alanı olan siyasal hayat iletişim olanaklarının artmasına paralel olarak her geçen gün daha fazla insanın az ya da çok dahil olduğu bir alan haline gelmektedir. İki yüzyıl önce matbaa ve basılı yayınların gelişmesi ile kitleleşen siyaset 21. yüzyılın yazılı, sözlü, görsel iletişim olanakları ile birlikte neredeyse dünyadaki her insanın içinde kendini bulduğu bir alan haline dönüşmektedir. Doğumdan itibaren genetik, psikolojik, sosyal, kültürel ve politik olarak bir çok faktörün yapılandığı bireyler artık dünyada olan biten her olaydan bir şekilde haberdar olmakta ve çoğu kontrolsüz binlerce verinin etkisi altında kendi gerçekliklerini oluşturmaktadırlar. Herkesin kendi gördüğünü ve anladığını gerçek zannetmesine ve diğerlerini körlükle suçlamasına neden olan bir ortamda hepimiz körleşmekteyiz. Bu çalışmayı tetikleyen işte bu bilinçsiz ya da bilinçli körleşme sürecine meraklıdır.

İnsanların genel olarak dünyayı özel olarak ise siyasal olguları algılamalarında kırılma yaratan nedenler üzerine lütaratürde yapılan incelemede konunun farklı açılardan tekil olarak ele alındığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde seçmen davranışını etkileyen unsurlar, ideolojilerin siyasal davranışlar üzerindeki etkileri, kimlik ve önyargıların bireylerin algılarında yarattığı değişiklikler hakkında ya da beyinin psikolojik mekanizmalarının satın alma ve ekonomik-finansal tercihleri etkileme konusunda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ancak bunların tümünün siyasal olayları algılama ve kavrama konusunda yapılan herhangi bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile ideolojilerin sadece politik olgularda değil, her olaya ilişkin sundukları hazır cevaplar ve şablonlar üzerinden “ideolojik körlük” kavramı tanımlanarak, yarattığı politik etkilerle birlikte türleri ayrıntılandırılacaktır. Çalışma boyunca ideolojilerin yeniden üretilmesinde en önemli özne olan siyasi partilerin yerine siyasi özne kavramı kullanılacaktır.

2. İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN ÜRETİM ALANLARI

16. yüzyıla gelene kadar çoklu ve bölünmüş iktidar yapılarını (kilise, iç ve dış politik birimler) işaret eden devlet kavramı, pazarın gelişmeye başlamasıyla işlerliği için gerekli olan iç barış ve kurallar birliği monarşilerin güçlenmesine yol açmış ve siyasi örgütlenmenin en başarılı şekli olan bugünkü anlamda modern devletin doğmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın sonunda orduyu finanse edecek vergi toplama tekeli ele geçirmesiyle merkezi iktidardan aşağıya doğru en küçük birime kadar yönetim ve denetim mekanizmasının oluşturulmasıyla devlet kısmını yasal ve politik baskı ile inşa eden ulus-devlet, standartlaşma ile ulusal eğitim, dil ve kültürü dayatarak kültürel denetimi de ele geçirmiştir (Şen, 2004:32-37). Devletler bir taraftan güvenlik ve baskı aygıtları (ordu, polis, mahkeme ve hapisane vb.) yolu ile zor gücü kullanırken; diğer taraftan da manipülasyon ve ideolojik teknikleri kullanarak (kilise, siyasal partiler, sendika, aile ve eğitim kurumları vb.) rızaya/onaya dayalı olarak egemen ideolojiyi benimsetmeye çalışmaktadırlar(Althusser, 2003:169-72).

2.1. Aile

Bireyler siyasallaşarak toplumsallaşır ve bu sürecin ilk basamağının da en küçük siyasi örgütlenme birimi olan ailenin kendisidir. Tercihlere ve taraf olmaya dayanan bir durum olduğu için siyasal toplumsallaşmanın her aşamasında, doğumdan itibaren aile içinde oluşmaya başlayan değerler, inançlar ve normların ilk öğrenildiği başta anne ve baba olmak üzere aile bireylerinin öznel yargılar ile şekillenir(Akın, 2009:178). Bireylerin siyasal toplumsallaşmasında önemli bir üretim alanı olan siyasal partilerin tercih edilmesinde ailelerin etkisi olduğu farklı bilimsel çalışmalarla saptanan bir gerçekliktir. Ayrıca siyasal bilgi alışverişinin ilk önce anne, baba ve çocuk arasında gerçekleşmesi siyasal kimliğin oluşmasında ve siyasi parti tercihlerinde etkili bir neden oluşturmaktadır (Aydın, Özbek, 2004, 148). Çocuklarda değerlerin oluşmasında oluşurken etkilendikleri anne ve babanın değerleri sorgulanma ihtiyacı en az olan aktarım kanalları olduğundan dolayı her türlü toplumsal olayı değerlendirmede, nesnel gerçekliğe ulaşmayı engelleyen filtrelerin ilk olduğu ve çoğu zaman ömür boyu taşıdığı ideolojik körlük nedenleridir.

2.2. Eğitim

Siyasal düzenle ilgili kavramları dersler, öğretmenler, arkadaşlık grupları aracılığı ile ileten bilgi ve inançları veren eğitim kurumları bireylerin siyasal toplumsallaşmasında önemli rol oynamaktadırlar (Alkan, 1979, 85). Okullar, müfredat, sınıfın havası ve öğretmen aracılığıyla politik eğitimin ajanı olarak hizmet ederlerken var olan siyasal rejimi sürdürmeyi ve haklı çıkarmayı amaçlayan resmi ideolojiyi öğretmeyi hedeflemektedirler(Dawson ve diğ., 1977:141,157). Siyasal ve toplumsal sisteme ilişkin bilgilerin ilk edinildiği aileden sonra bireylerin aileden bağımsızlaşma sürecinin başlangıcı sayılan okullar ve eğitim yoluyla aktarılan bilgiler olguları değerlendirmede ilk başvuru referans noktaları olmaktadır. Bundan dolayı toplumsal ve siyasal olguları değerlendirmede körlük yaratan etmenlerin içinde önemli bir yer tutmaktadır.

2.3. Siyasal Partiler

Toplumdaki birbirinden farklı çıkar ve görüşleri birleştirerek temsil eden siyasal partiler hem üyeleri hem de seçmen davranışlarının görüşleri üzerinde önemli etkiye sahiptir (Altıntaş, 2003, 3). Partiye üye olmakla ilişki ağlarına dahil olma süreci bir yandan parti ve ideolojisi

hakkında bilgi veren bir okul işlevi görürken diğer yandan sosyal bir denetim aygıtı gibi çalışıp bireylerin neleri yapıp yapamayacaklarını ortaya koyarak onları şekillendirmektedir (Kömürücü, 2014, 292). Siyasal toplumsallaşma, düşünsel ve ideolojik aidiyetin biçimlenmesinde, yeniden üretilmesi ve aktarılmasında çok önemli bir işlev görürken bireylerin tüm hayata bakışlarını şekillendiren ideolojik bakışlarını etkileyerek nesnel yaklaşımlarını etkileyecek körlük alanlarını oluştururlar.

Siyasal olayların değerlendirilmesinde bireylerin düşünceleri üzerinde bir pusula görevi gören siyasal partiler ideolojik körleşmeyi yaratan önemli kurumlardır. Gündemde her ölçüde karmaşık olayları kendi siyasal bakışlarına gören sadeleştiren siyasal partiler bu yolla her türlü bilgiye kendi başına ulaşma şansına sahip olamayan bireylerin bakışlarına ve tutumlarına standartlar getirmektedir.

2.4. Ekonomi

Daha çok 19. yüzyılda dillendirilmeye başlayan sosyal hakların hukuksal olarak tanımlanması ile ortaya çıkan sosyal devlet anlayışı, devletlere vatandaşları için sürekli gelir temini, sağlık, beslenme, eğitim ve konut için asgari yaşam koşullarını garanti etme sorumluluğu yüklemiştir (U. Kara, 2004, 23). Sınıflar arası çatışmaları uzlaştırma amacıyla devletlerin ekonomiye müdahalelerini artırmaları sonucu gelişen sosyal devlet anlayışı, 1960'ların toplumsal hareketleri ve 1970'lerin ekonomik krizleri ile birlikte özellikle neoliberal teorisyenler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiride klasik sosyal devlet anlayışının aşındığı ve devletin bıraktığı boşluğun piyasa tarafından doldurulması argümanı yer almıştır (Sallan Gül, 2006, 300). Toplumsal hayatın merkezine ekonomi ve piyasayı koyan anlayış bu kavramların teknik ifadesinin ötesine geçerek onlara ideolojik bir anlam kazandırmaya başlamıştır. İnsan topluluklarının anlam atfettiği ve işaret ettiği doğruların bir kısmına ya da tamamına inanılan egemen simgeleri ideoloji olarak tanıyan İnsel'e göre (2012, 7-15), ekonomi bilimi de bir ideolojidir ve yansıtma işlevi ile maddi gerçeğin insanlardan gizlenmesine yol açar. Ekonomi ve kalkınmanın iyi olduğu dönemlerde o iyilikten daha çok pay alanlar toplumsal sorun alanlarının çoğuna ilgisiz kalarak görmezden gelmektedirler. Pasta diliminden daha az pay alanlar ise bu sorun alanlarını abartma eğilimine girerler. Ekonomik kriz dönemleri ise tersine daha önce fazla sorun edilmeyen bir çok olgunun daha çok seslendirilmesi ile sonuçlanır. Ekonomik krizlerin toplumsal krizlere ve sonrasında da siyasi krizlere dönüşerek sarsıcı etki uyandırdığını ifade eden Timur'a göre (2009, 88), böyle dönemlerde hoşgörü ve tolerans azalarak daha otoriter uygulamaları beraberinde getirmektedir.

3. İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN YAPISAL ETMENLERİ

Bireylerin toplum içinde yaşamaya muktedir bir varlığa dönüşmeleri, o toplumun baskı biçimlerini özümseyerek grup içinde yaşamaya ve davranmaya uygun hale getirilerek toplumun izin verdiği biçimde davranmaya başlamaları ile mümkün olmaktadır (Bauman, 2006, 40). Toplum, üyelerinden uymalarını istediği normlarla bireylerin düşünce ve eylemleri üzerinde etkili olsa da onları standart bir kalıba sokup biçimlendiremez. Çünkü bireyler toplumun parçası haline gelirlerken birçok farklı etkenin baskısıyla karşılaşır ve bunlara verdiği tepkilerle kendine özgü davranış biçimleri oluşturur (Akın, 2009, 157). Karmaşık ve anlaşılabilirliği zor olan bu süreçte doğumdan itibaren bireyler kültürel, sosyolojik ve psikolojik birçok etkenle yapılırlar.

3.1. Gerçek, Gerçeklik, Algı

Platon'un mağara benzetmesinde olduğu gibi asıl varlıklar olan idealar duyularla değil akılla kavranabilir. Duyu yoluyla algılanan ve yanıltıcı olan ise gerçekliktir (Güzel, 2003, 113). Fikirlerin, kişilik özelliklerinin ve ideolojilerin insanların gerçeği kendi gerçekliklerine dönüştürürken yanıltıcı etkisi bulunmaktadır. Marx, insanların gerçekleri olduğu gibi salt ve

yalın biçimde değil içine gömülü oldukları toplumun ürettiği fikirlerden yola çıkarak görmeye çalıştıklarını iddia edip “buğulu gözlüklerin ardından dünyayı algıladıklarını” ileri sürer (B. Kara, 2016, 154). Baudrillard ise gerçek diye algılanan her şeyin gerçekle bağının özellikle koparıldığından bahseden simülasyon teorisinde gerçeğin yapaylaştığını iddia etmektedir. Baudrillard’a göre “artık gerçek dünya ile imgeleri arasında ayırım yapma becerisine sahip olmadığımız için tüm gönderen sistemlerin tasfiye edildiği bir simülasyon çağına girmiş bulunmaktayız” (Baudrillard, 2011, 14). Bu açıdan değerlendirildiğinde insanların toplumsal yaşam içinde ulaşmanın riskli ve tehlikeli olduğu gerçeği aramadıkları, bunun yerine kendilerine sunulan sanal gerçeği yaşamayı tercih ettiklerini görmekteyiz (Anar, 2014, 1). Oxford Sözlüğü’nün 2016 yılının sözcüğü olarak seçtiği “post-truth”, dilimize gerçek-ötesi, gerçek-sonrası olarak çevrilmiştir. “Post-truth” bir sıfat olarak, ‘nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2018, 804). Bir anlamda gerçeğin bükülmesi olarak tanımlanan kavramın 2016 yılından itibaren bu kadar popüler olması, yaşadığımız çağda geleneksel ve sosyal medya başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan bilgi bombardımanı altındaki bireylerin bu bilgilerin doğruluğu ile ilgilenmek yerine gerçeklerin önemini kaybettiği ve herkesin kendi sanal gerçekliğini oluştururken yararlandığı cephaneler haline dönüştüğünü göstermektedir.

3.2. Tutum, Davranış, Önyargı, Yanlılık

Tutum; “yaşantı yoluyla organize olan, bireyin ilişki içerisinde olduğu bütün nesnelere ve durumlara verdiği tepki üzerine yönlendirici ve dinamik bir etki yaratan zihinsel ve sinirsel hazır olma durumudur” (Hogg, Vaughan, 2011, 174). Tutumlar genellikle bireysel olmalarına karşın grupların, milletlerin ortak tutumlarından da söz edilebilir. Kişiler ancak bildikleri ve ilgilendikleri konularla ilgili tutum oluşturabilirler ve tutumları ile uyumsuz şeyleri algılamazlar (Göksu, 2007, 87-89). Neden-sonuç ilişkisi ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan tutumlar ve inançlar, politik inançlar olarak kabul edilen ideolojilerin anlaşılmasında da önemli kavramlardan biri olarak kabul edilmelidir. İnsanların kendi algı dünyalarını ve o algılarla oluşturdukları davranışları etkileyen sürekli duygular ağını anlayabilmek için tutum oluşumuna neden olan faktörleri de incelemek gerekmektedir. Bu konuda ilk incelenecek kavram olarak “önyargı” karşımıza çıkmaktadır. “Önceden varılmış ve desteklenmiş bir yargıyla birlikte bir şeyin lehinde ve aleyhinde olmakla ilgili duyguları” ifade eden önyargının tutum ve inançla bağı bulunmaktadır. Tutum genel olarak bir şeyin lehinde ya da aleyhinde olmayı ifade ederken, inanç bir şeyin nitelikleri ile ilgili düşünceleri, önyargı ise inancı da içine alan bir tutumu ifade etmektedir (Harlak, 2000, 8). Davranışları yönlendiren önyargının bir grup insanda ortak anlamlar ifade etmesi stereotip (kalıpyargı) kavramına işaret etmektedir. Sosyal psikolojinin en eski araştırma konularından biri olan kalıpyargılar, bir toplumsal kategorinin yani grubun çağrıştırdığı özelliklerdir (Hortaçsu, 1998, 229-30). “Temsil ettiği gerçeklere çok az uyan ve önce tanımlayıp sonra gözlemlediklerimizden çıkan sabit bir izlenim anlamındaki inançlar” olarak tanımlanan stereotiplerin değişimi çok yavaş olur ve ancak sosyal, politik ve ekonomik dalgalanmalarla değişebilirler (Katz ve Barly: 1933 ten aktaran Harlak, 2000, 44). Bir sosyal grubu bir arada tutan sosyal bütünlük aynen kalıpyargılar (stereotipik) gibi içinde bulunan grubun boyutlarını tanımlar ve grup üyelerinin değişik olaylar ya da durumlarla ilgili önyargılarını pekiştirmektedir. Ait olunan gruba sadakat, güven, o gruba özdeşim, ortak değer ve algılamalar, olaylar karşısında gösterilen davranış ve tutumların benzerliği, başka gruplarla rekabet ve ayrımcılık grup bağlılığının özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Hogg, 1997, 79-85). İdeolojiler, bireylerin tutarlı birer kimlik oluşturabilmesi için çelişkileri en aza indirilmiş bir şekilde “gerçek” olmak zorundadırlar. Aynı zamanda var olan çelişkiler ve tutarsızlıklar perdelenebilmeli, etkilenen kitlenin kolayca vazgeçemeyeceği kadar gerçek ve kabul edilebilir olmalıdır (Eagleton, 2005, 35). Tüm ideolojiler kendilerini rakip ya da düşman

gördükleri “öteki”ler karşısında konumlandıkları için, bireylerin düşünce ve eylemlerinde “biz ve ötekiler” ayrımı ideolojik körleşmenin ilk adımını oluşturmaktadır. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde 6-8 yaş grubu çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda, “biz”le birlikte verilen anlamsız heceleri olumlu, “onlar”la birlikte verilen heceleri olumsuz değerlendirdikleri, bilinçdışı bile olsa “biz” uyarısının olumlu sıfatlara tepki süresini kısalttığı tespit edilmiştir (Tajfel’den Aktaran Hortaçsu, 1998, 277). İnsanlar çoğunlukla olumlu bir sosyal kimlik ihtiyacı içinde oldukları için kendilerini ve gruplarını diğerlerinden olumlu bir şekilde ayırt edebilecek yolları aramak konusunda taraftar konumundadırlar (Arkonaç, 2001, 342). Böyle olunca, psikolojik bir kitleyi oluşturan bireyler kişilik ve sosyal özellikleri ile birbirlerine ne kadar benzerse benzesin ya da ayrılışın oluşturdukları kolektif ruh sonucu tek başlarına hissedeceği, düşünceği, ve davranacağından başka türlü davranmaktadırlar. Kitlelerde en aykırı düşünceler yan yana varlığını sürdürebilirken, gerçeğe açıklık hiçbir şekilde hissedilmez. Gerçek olmayana her zaman gerçek olandan önce yer verilen kitleler illüzyondan asla yoksun kalmazlar (Le Bon’dan Aktaran Freud, 2006, 11-12).

3.3. Kimlik ve Bilişsel Önyargılar

Kimlik, bir kişiyi bir şeylerle belirleme ya da benzerlikler ilişkisinde destekleyici bir role hapsedilmeyi ifade eder (Aka, 2010, 9). Diğer bir tanımla kimlik bir bilinçlenme sorunudur. Daha doğrusu kişinin kendisi hakkında bilinçsizce oluşan algılama biçiminin görünür hale gelmesi sürecidir (Aka, 2015, 1321). Aka’ya (2017, 13) göre her disiplin konumlandığı duruma göre kimlik tanımı yapmış olsa bile, kısaca “kim” olduğumuz sorusunun cevabı olarak bu kavramı tanımlamak mümkündür. Diğer bir açıdan kimlik nosyonu bireyler veya nesnelere arasındaki iki kıyaslama kriterini içerir. Bunlar benzerlik ve farklılık kriterleridir. Kimlik sadece burada olma ve buradaki bir şey anlamına gelmez, kimlik daima bir onaylanmadır. Buna iki nokta daha ilave edilebilir. İlk olarak nesnelere veya kişileri sınıflandırma, ikincisi de kendiliği birleştirme veya kendiliğe saldırma, bir şeye veya birilerine saldırma (bir arkadaşına, bir spor takımına veya bir ideolojiye saldırmak gibi) (Aka, 2010, 17). Burke ve Stets (Burke ve Stets 2009’dan aktaran Aka, 2012, 4) kimliğin anlamlar seti olduğunu; anlamların toplumda belli bir rolü işgal etmekle ve belli bir grubun üyesi olmakla onu tanımlayanlar açısından oluştuğunu söylerler.

Doğduğu anda kimliğinin merkezinde sadece yalın insan kimliği yer alan bireye, fiziksel ve genetik özelliklerini kapsayan ırk ve genetik kimliği, sadece inanç yapısını değil tüm sosyo-kültürel yaşamını şekillendirecek olan din ve kültürel kimlik, yapay ve kurgusal kabul edilen ulusal kimlik ve hepsinin üstünde de çıkarlarını korumayı, isteklerini tatmin etmeyi, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı sağlayan ekonomik insan kimliği eklenerek zaman zaman birbiri ile çatışan karar mekanizmasına bazen uyumlu bazen de birinin diğerine ağır bastığı kimlik oluşur (Aşkın, 2007, 217). İnsanlar ait oldukları sosyal çevreye göre birçok kimlik üretirler. Meslek grubu kimliği, futbol takımı kimliği, memleket kimliği, siyasi parti kimliği gibi oluşturulan zihinsel kimlikler bilinçaltının etkisiyle bireylerin kendilerini tariflerinde ve tanımlarında egonun bir parçası haline gelerek hep birlikte bir bütün haline gelerek önce “ben”i sonra da “biz”i oluşturur. Bu kimliklerden herhangi biri saldırı, muhalefet ya da tehdit altına girerse kimliğin bireyde ifade ettiği gücü oranında duygusal tramvaya ve karşı tepkiye yol açar. Bu etki-tepki sürecinde bilişsel sistem devreye girerek gerçeği kendine uydurma, kazanmak için kullanma ya da karşı tarafın iddialarını çürütme anlamında nesnel gerçeğin çarpıtılması, perdelenmesi, filtrelenmesi seçenekleri kullanılabilir hale gelir. Bilinçli ya da bilinçsiz körleşme süreci başlar.

Bu bağlamda bireyin politik kararlarını oluştururken yalın gerçeği görmesini engelleyen kavramları kısaca açıklamak gerekmektedir. Bir tanımlama ile “beynin defoları” denen bilişsel önyargılar (Cognitive Biases), düşünme ve karar vermede mantıktan sistematik sapmaları ifade

etmektedir. Siyasal karar verme süreçlerinde etkili olan belli başlı önyargı/yanlılık tanımlamaları şunlardır;

- a. Doğrulama/Teyit Yanlılığı (Conformation bias); bireylerin kendilerini sadece mevcut yargılarını onaylayan ve pekiştiren bilgilere açık olup, bu durumu tehdit eden bilgi ve haberleri görmezden gelme durumu (URL-1, 2019).
- b. Tutuculuk Önyargısı (conservatism bias); yeni gelişmeler karşısında inançların çok yavaş yenilenmesi (Küçüksille, Usul, 2012, 28) durumu. Bireyler, var olan ruhsal dengelerini sürdürürebilmek için düşünce yapısını sarsma ihtimali bulunan bilgilere kapalı, mesafeli ya da temkinli olmaktadır.
- c. Kendine Yontma Yanlılığı (Self-servis bias); bireylerin kendileri hakkında olumsuz geri bildirimleri reddederek başarılı yanlarına odaklanma, hata ve başarısızlıkları gözden kaçırma durumu. Güzel olaylarda kendine pay çıkarma, kötü olaylarda dış faktörleri suçlama (Darity, 2008, 429)
- d. Otorite Önyargısı (Authority Bias); otorite figürlerin görüşlerine ve söylediklerine gereğinden fazla değer verme eğilimi (Ellis, 2015, 457).
- e. Sürü psikolojisi (Bandwagon Effect); ait olduğunu düşündüğümüz grupla uyumlu hareket etme ve düşünme etkisi olarak ifade edilen sürü psikolojisi bireylerin siyasi tercihlerinde mevcut ya da beklenen çoğunluk olarak algıladıkları düşünceye veya harekete katılma durumu (Schmitt-Beck, 2015, 1-2).
- f. Liking/disliking tendency; sevilen ve takdir edilen insanların, grupların kusurlarını, hatalarını, suçlarını (liking tendency) seilmeyen kişi ve grupların iyi yanlarını görmezden gelme (disliking tendency) eğilimi (URL-2, 2019).
- g. Geri Tepme Etkisi (Backfire Effect); İnsanların bağlı oldukları düşünceleri ve inançları en sağlam kanıtlarla bile olsa tutarsızlığını açığa çıkararak sarsacak durumlarda kendi düşünce ve inançlarına sıkı sıkıya sarılma durumu (Nyhan, Reifler, 2010, 319).

İster biyolojik isterse sonradan sosyal olarak edinilmiş olsun bireylerin kimlikleri onların yaşamla bağlarını sağlayan en temel yapı taşlarıdır. Kimlikler bireylerin her türlü yaşam ilişkisinde davranış tarzını kontrol edip yönlendirdiklerinden dolayı her türlü manipülasyona açıktırlar. Bundan dolayı gerçek ve gerçeklik ilişkisinde bilinçli yada bilinçsiz körlüğü doğuran en önemli unsurlardan biridir.

3.4. İdeoloji - Dil - Söylem Arasındaki İlişki

İletişim ve aktarımın bir aracı olarak dil, aynı zamanda ideolojinin ifade edilmesinde, aktarılmasında ve kitlelerin yönlendirilmesinde de kullanılan önemli bir uyarandır. Dil, ideolojinin yer aldığı bir kap olarak düşünce ile sıkı bir bağlantı içindedir. Düşünce dil yoluyla kavramsallaşır. Bundan dolayı bireyleri toplumsal bir varlık olarak inşa eden dil, sadece iletişim ve bilgi aracı değil aynı zamanda iktidar aracıdır (Uras, 2004, 74-76). İnsanların yaşadıkları olayları algılamasında taraflı bir çağrışımla yönlendiğini ifade eden Mardin, “Kur’an” kelimesi ile sadece bir kitaba değil kutsal ve mukaddes bir kitaba, “vatan” kelimesinin yalnızca bir toprak parçasına değil, ahlaki yük taşıyan bir kelimeye de çağrışım yaptığını vurgular (Mardin, 1995, 90). Bu anlamda dil, olan biteni sadeleştirip basitleştirerek mistifiye etmenin ötesinde, bireylere sunduğu sınıflandırma sistemi aracılığıyla onun dünyasına

da düzen verir. Bu özelliği ile iç ve dış çatışmalardaki kaosa son vererek ürettiği “gerçek” için sağlam bir temel atmış olur (Uras, 2004, 77-78).

3.5. Siyasal Aidiyet ve Rekabet

Bireylerin bir kolektifle özdeşleşerek tanımlanması ya da kendilerini tanımlamaları olan aidiyet duygusu, doğanın yarattığı zorluklar içinde bireylerin başarılı olabilmesi için içgüdüsel olarak bir bütünün parçası olmaya ve toplumsallaşmaya zorlayan dürtülerin dışı vurumudur (Gürses, 1999, 75). Bir siyasal örgüte ya da politik çizgiye karşı psikolojik ve davranışsal aidiyet duygusu, bireyin örgütüne karşı olan hislerinin yüksek seviyede olması ve örgütte sürekli bulunma isteği ile kendisini göstermektedir (Uygur, Koç, 2010, 80). Bireylerin siyasi kimlikleri kendileri için önem taşıdığı ölçüde aidiyet duygusu ile birleşince bu kimliklerine yönelik eleştiri, saldırı ve tehdit durumu politik tartışmalarda gerçeğin bükülmesi ihtiyacı ile birleşmektedir. Bireysel kimliğin önemli bir bileşeni olan siyasal kimlik, üyesi olunan partinin başarısı/başarıları ile kişide “biz kazanıyoruz” duygusu oluşturmaktadır. Bireylerin kendilerini psikolojik olarak iyi hissetmelerine neden olan, iyi insanlar olarak akılcı, dürüst ve adil olduklarını düşündüren siyasal kimlikleri, kendilerini ait hissettikleri politik çizginin iktidara gelmesi ile vaat ettikleri mutluluk, huzur ve bolluk iddiasını yerine getireceklerine ve bu sürecin parçası olarak kendilerine de başarıdan pay çıkaracaklarına olan inançlarına dayanmaktadır. Bu kadar güçlü bir uyarıcı ile korunan siyasal aidiyet “biz” duygusu yaratmakta ve doğal olarak bunun dışında kalanlar için “öteki” tanımlamasını da beraberinde getirmektedir. “İyi, güzel, doğru” olan tüm özellikleri “biz”in içinde, “kötü, yanlış, çirkin” olan tüm özellikleri “öteki”yle özdeşleştirme duygusu tüm politik ortamı gerçekler üzerinden tartışma ihtiyacını yok ederek, kazanma duygusu ile olgulara körleşmeyi beraberinde getirmektedir.

İnsanlar partileri ile bağlarını duyguları ile değil mantık ya da akılları ile kursalar vaat ettiklerini gerçekleştiremeyen partilerine bakışlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Normal şartlarda o partiyi bırakıp bağımsız kalmaları ya da başka bir partiye destek vermeleri beklenen bireylerin, politik kimlikleri bireysel kimliklerinin güçlü bir parçası ise bu tür bir tutum değişikliğini gerçekleştirdiklerini çok nadir gözlemlemekteyiz. Çeşitli gruplara ait olarak yaşamlarını sürdüren insanlar, o gruplardan dışlanma korkusu ile çoğu zaman tutum değişikliği yerine grubun düşüncelerini tercih etme eğiliminde olurlar. Kolektif ruh hali içinde kendini güvende hissetmeye yönelik çabalar, stres altındaki insan doğasının dışavurumları ile kaynaşarak ve belli alanlarda gerçeklik ile hayal arasındaki sınırlar bulanıklaşmaktadır (Volkan, 2005, 16). Siyasi partiler de siyasi ideolojiler gibi kişilerin ve kamuoyunun değerlendirmesinde ortak standart sunarlar. Bu standartları benimseyen bireyler siyasi olayları değerlendirirken kendi düşünceleri ile değil, partilerin belirledikleri normları kullanarak gerçekle bağlarını koparırlar. Dünyada son zamanlarda parti bağına sağlayan ana unsur o partiye sevgiden çok rakip partilere olan nefret üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Siyasi eğilimi oluşturan dürtünün kendi partisine bağlılık ya da sevgiden çok rakip partilere olan nefret üzerinden kurulması olarak tanımlanan “Negatif Partizanlık” (Abramowitz, Webster, 2016, 14-15) bireylerin takipçisi oldukları ideolojik ve siyasal beklentilerin azalmasına neden olmaktadır. Ötekileri yenmek kişilerin oy verdikleri partilerin vaat ettikleri politik, sosyal ve ekonomik programların yerine getirilip getirilmediğinin önüne geçerken, partilerin başarısızlıklarını kabul etmede körleşme yaratmaya başlamaktadır. Bu tür durumlarda oy verilen partiye karşı duyulan hoşnutsuzluk tamamen rakip partilere yöneltilerek “ötekilerin” kötü, beceriksiz, hain vb. etiketlemelerle tanımlanmasını da beraberinde getirerek verilen oy/oylar vicdanlarda meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Siyasi kutuplaşmanın son tepe noktasına geldiği ülkelerde tüm siyasal alan “biz ve onlar” olarak bölündüğünde kazanma ve üstün olma dürtüleri gerçeği bilmeye olan ihtiyacı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Onun yerini hakikat almaktadır. Böyle durumlarda ise Horkheimer’in ifade ettiği gibi akıl kavramı ne kadar güçten düşerse, ideolojik

manipülasyona, hatta en kaba yalanların yayılmasına o kadar elverişli hale gelmektedir (Horkheimer, 2010, 70).

4. İDEOLOJİK KÖRLÜK

Bu çalışmada gözden geçirdiğimiz literatür ışığında ve elde ettiğimiz verilerle şu ana kadar net bir tanımı yapılmamış olan ideolojik körlük kavramını tanımlamak gerekirse; “bireylerin, kişi, kurum, olay ve dünyayı değerlendirirken nesnel gerçekliği aramak yerine kimliklerinin, önyargılarının, duygularının, psikolojik ve sosyal benliklerinin etkisi ile doğruluğu kanıtlanmamış verilerle ve ait oldukları sosyal, siyasal, kültürel ve ideolojik grupların, öğretilerin, inançların etkisi ile hareket etmelerine ideolojik körlük” denir. Bu tanımı oluştururken ideoloji kelimesini kullanmamızın nedeni içerdiği siyasi tondan çok, dünyayı anlamlandırmada bireylere sunduğu hazır harita ve şablon fonksiyonudur. Her olaya uygulanabilen ve dışına çıkılmasının hoş karşılanmadığı kalıplaşmış harita, şablon ve önceden oluşturulmuş yollar, düşünce biçimi ve algılamanın dışına çıkılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda var olan hazır şablonun dışındaki tüm verilere kendini kapatan bireyler doğal olarak körleşme yaşamaktadırlar. Kişilerin sadece kendi kanaatlerini destekleyecek haber ve verilere açık olmaları, bu kanaatleri çürüten bilgilere mesafeleri var olan körlük durumunu güçlendirmeye hizmet etmektedir. İdeolojik körlük diğer kişilerin, grupların, cinsiyetlerin, ırkların, inançların, politik ve sosyal düşüncelerin değerlendirilmesinde sanal bir gerçekliğin etkisi ile nesnel gerçeğin ortadan kaybolmasına ya da kaybedilmesine yol açmaktadır. İdeolojik körlük gruplandırıldığında belli başlı dört şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar;

1. Irk, Etnik ve İnanç Körlüğü
2. Cinsiyet Körlüğü
3. Romantik Körlük
4. Politik Körlük

4.1. Irk, Etnik ve İnanç Körlüğü

Olguları değerlendirmede nesnel gerçeklik yerine ait olunan ırk, etnik köken ya da inancın etkisi ile diğer ırk, etnik köken ya da inançların aleyhine doğruluğu kanıtlanmamış verilerle hareket etmeye “ırk, etnik ve inanç körlüğü” denir. Literatürde colorblindness (renk körlüğü) olarak geçen, “ırk, kültür ve etnisiteye bakılmaksızın olayları olabildiğince eşit değerlendirerek ayrımcılığa son vermek” (Rodriquez, 2006, 645) şeklinde olumlu bir anlamda körleşme üzerinden kullanılan tanım yerine olumsuz anlam yüklenerek bir tanım oluşturmanın nedeni, tüm bu çalışmada nesnel gerçekliğe ulaşmaya engel olan bariyer ya da filtrelelere odaklanmamızdır. Bireysel kimliğin en güçlü parçaları olan ulusal ve dinsel kimlikler (Aşkın, 2007, 216-17) olguların nesnel değerlendirilmesinde bireylerin akıllarına vurulmuş en sağlam prangalardır. Faşizm, milliyetçilik, fundamentalizm, etnik ayrımcılık vb. siyasal akımların doğmasında ve gelişmesinde en önemli uyarıcı olan ırk, etnisite ve dinler, ideolojinin en esnemez tanımlarını oluşturan duygulara hitap etme, mutlak bağlılığı ve sorgulamamayı beraberinde getirdiği için körlük olgusu doğal kabul edilmektedir.

Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde etnik grubun ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden birinin farklılık bilinci olduğunu ileri süren Usta, bir toplumdaki etnik gruplardan birinin kendini diğer gruplardan soyutlayarak onlara karşı toplumsal şiddet hareketlerine yönelebileceğini iddia etmektedir. Bu şiddet hareketlerini destekleyen fanatikleri harekete geçiren nedenin ise ideolojik sabit fikirlilik ve fanatizmle izah edilebileceğini öne sürmektedir (Usta, 2009, 89,94). Bizden olmayana önyargı, hayatın her alanında ayrımcılığın doğmasına ve yaşamın bu duygu üzerinden şekillenmesine neden olmaktadır. İş hayatında etnik ayrımcılık konusunda çalışma yapan Lordoğlu ve Aslan, ayrımcılık çeşitlerini işe almamak, terfi ve kadro unvanı vermemek, işten çıkarmak, iş ortamında taciz edip işten uzaklaşmasını sağlamak, iş

vermeyerek terk etmesini sağlamak, işyeri ortamını değiştirmek veya sürgün etmek ile işyerinde uzun süreli çalışmaya zorlamak veya sosyal güvencesiz çalıştırmak olarak sıralamaktadırlar (Lordoğlu, Aslan, 2012, 134). Sadece iş hayatında değil yaşamın her alanında özellikle ırksal, etnik ve inanca dayalı önyargılar ötekiler için değişmez kalıp yargılar üretmektedirler. Roman yurttaşlar üzerine araştırma yapan Uğurlu, Türkiye’de kentsel dönüşümde öncelikli olarak romanların (çingenelerin) yaşadığı mahallelerin seçilmesinin temelinde onların istenmeyen unsurlar olarak görülmesinin ve kentsel mekanların onlardan arındırılması isteğinin yattığını öne sürmektedir. Uğurlu’ya göre bu dışlama önyargısının temelinde onları tanımak ya da toplumsal bir ilişkiyi deneyimlemekten çok toplum tarafından çeşitli şekillerde oluşturulmuş bir imgenin gerçeklik kabul edilmesi ve bu imgenin basın, edebiyat ve sanatla pekiştirilerek yeniden üretilmesi yatmaktadır (Uğurlu, 2013, 70-71).

4.2. Cinsiyet Körlüğü

En kısa haliyle cinsiyet temelinde ya da cinsiyetler arasında ayırım yapmamak olarak tanımlanabilecek cinsiyet körlüğünü (gender blindness), Avrupa Birliği’nin bir kuruluşu olan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü “kadın-erkek rol ve sorumluluğunun kendisine özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda verildiğini ya da empoze edildiğini kabul etmede başarısızlık” olarak tanımlamaktadır (URL-3, 2019). Toplumsal cinsiyet körlüğü olan program, proje, politika ve tutumlar bu farklı rolleri ve ihtiyaçları dikkate almazsa, var olan durumu korur ve cinsiyet ilişkilerinin eşitsiz yapısını dönüştürmeye yardımcı olmaz. Toplum içinde bireylerin düşünme, hissetme ve davranış şekillerini cinsiyetlerine bağlayan kalıp yargılar bulunmaktadır. Bireylerin kadın ya da erkek olmalarından dolayı onlara politik, ekonomik, sosyal ve kültürel verili rol ve sorumlulukların yüklendiğini görememe ve bu durumun yarattığı eşitsizliği ortadan kaldıracak yaklaşımı göstermeme durumuna cinsiyet körlüğü denir. Cinsiyet körlüğü daha çok kadınların kamusal, sosyal, politik, kültürel hayatta ve iş dünyasında dışlanmalarına ya da eşit şanslara sahip olamamasına neden olmaktadır.

Kadınları kamusal alandan dışlamak sadece toplumsal cinsiyet körlüğünün bir sonucu değildir; aynı zamanda sınıf mücadelesinin de bir sonucudur. Bunun bir sonucu olarak, alt sınıfların kadınları kendilerini merdiven basamaklarında sadece erkeklerin değil kendilerinden daha iyi durumdaki kadınların da altında bulmaktadırlar (Kalev, 2003, 129). Kendi içinde çelişki gibi görünen bu durum kraliçe arı sendromu olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram kadınların kariyer hikayelerinde cinsiyetleri dolayısıyla yaşadığı haksızlıklar ve sıkıntılar olmasına rağmen, erkek egemen ortamlarda başarılı olan ya da statü ve pozisyon elde etmiş kadınların kendi hemcinslerine mesafe koyduklarını ve bilinçli olarak hayatı onlar için zorlaştırdıklarını ifade etmektedir (Baykal, 2018, 162). Daha çok çalışma hayatında kadınların kariyer yapmalarının ya da kariyerlerinde üst kademelere çıkmanın önündeki yapay engellemelere ise cam tavan sendromu denmektedir. Resmi olmayan ve görünmez bu engeller kadınların kendilerini çaresiz hissetmelerine ve mücadele etmekten vazgeçmelerine neden olmaktadır (Karakuş, 2014, 335).

Cinsiyet körlüğü içerisinde incelenen bir diğer alan LGBT’li bireylere yönelik önyargı ve ayrımcılıktır. Eşcinsellik, biseksüellik ve transseksüellik gibi farklı cinsel yönelimleri veya kimlikleri bulunan insanlara yönelik olumsuz duygular, tutumlar ve/veya davranışları kültürel bir ideoloji bağlamında açıklayan görüşe göre (Şah, 2012, 24) bu tür bir algılama yaşamın her alanında ayrımcılığa neden olmaktadır.

4.3. Romantik Körlük

Keskin “Taş Parçaları” isimli şiirinde “sözde kalır sevgilim, sözde kalır bütün sözler. Aşk çünkü, aşk çünkü kendine bir yol, bir ideoloji ister” (URL-4, 2019) derken ideoloji ile aşk arasında bir bağ kurmuştur. Aşk bir ideoloji olabilir mi? İki kişi arasında yaşansa da aşk da aynı ideoloji gibi karşısındaki kişiyi tanımlamak için kendiliğinden oluşmuş bir harita sunmakta

mıdır? Kesin, kapalı, itaat isteyen, gerçeği gönüllü çarpıtmaya hazır geçici bir körlük mü? Aşk bir ideoloji olabilir ya da olmaz değil. Ancak ondan etkilenen taraftarları üzerinde yarattığı körleşmeye bakılacak olursa birçok açıdan benzer bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Sadece aşk değil nefret de hoşgörü ve esnekliği azaltarak, aşk ile bağlı olduğuna toz kondurmayan, nefretse tümünden reddetme ile isminin geçmesine tahammülü ortadan kaldıran aklın ve mantığın devre dışı kaldığı bir durum yaratmaktadır. Aşk; itaat, kabullenme ve teslim olmanın, nefret; reddetme, inkar ve tahammülsüzlüğün hakim olduğu bir akıl körlüğü ortaya çıkarmaktadır (URL-5, 2019). Bu bilgiler ışığında “bir olayın, durumun ve ya sürecin değerlendirilmesinde irrasyonel davranma biçimine ‘Romantik Körlük’ denir. Diğer bir anlatımla, bir duruma nesnel gözlükle değil tamamen öznel duygulanımlarla bakma ve anlama biçimidir. Romantik körlük bir nesneyi, bir kişiyi, bir inancı ya da ideolojiyi değerlendirirken bilgi, veri, akıl ya da mantığın bilinçli veya bilinçsiz dışlanarak sadece duyguların rehberliğine başvurulmasının yarattığı nesnel gerçeklik çarpıtmalarını ortaya çıkarmaktadır.

Öztürk, insanın korkularını yöneten beyindeki “amigdala bölgesinin” aşık olduğunda aktivitesinin azaldığını ve kişinin korkusuzlaşıp, gözünün hiç bir şeyi görmediğini ifade ederek, “aşkın gözü kördür” sözünün bilimsel olarak da doğru olduğunu iddia etmektedir (URL-6, 2019). Aşık olduğunda salgılanan oksitosin hormonu bağlanmayı artırarak aynı zamanda stresle tetiklenen kortizol salınımını baskılayarak anksiyeteyi azaltması ve güven duygusu meydana getirmesi ile (Say, Müjdecı, 2016, 104) aşık olunan kişiyi değerlendirmede çarpıtma ve körlük yaratmaktadır. Siyasi fanatizm ile lidere, partiye ya da ideolojiye aşk benzeri bir tutkuyla bağlı olan insanların bazen bu uğurda ölmek ya da öldürmek dahil her şeyi göze almasını tıp bilimi açısından değerlendiren çalışmalar yapılsa körleşmenin sadece fikir sistemleri ile meydana gelmediğini belki de bunun belli ölçülerde fizyolojik ve biyolojik nedenlerle ortaya çıktığını öğrenme şansımız olacaktır.

Aşk ve ideolojinin, duygusal yoğunluk, heyecan, bağlılık ve sembolizm gibi özelliklerinden dolayı haz ve korku kaynaklı aşırı duygu içeriğiyle ortak bir sebebe dayanabileceğini iddia eden Şeker (2017, 196-97), psikanaliz bağlamında değerlendirdiği konuyu Freud’un ortaya koyduğu insanın iki temel dürtüsü, yaşam ve ölüm dürtüleri ile incelemiştir. Ayrıştırıcı, yıkıcı, ötekileştirici, saldırgan adeta düşmanına ölüm arzulayan ideoloji ile merhamet, muhabbet, sevgi gibi birleşmeye ve bir araya gelme arzusuna dayanan aşkın söylemsel, zihinsel ve duygusal benzerlikleri olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar aşkı bastırılmış yasaklı sevinin geri dönüşü olarak değerlendirirken, ideolojiyi bastırılmış yasaklı yıkım içgüdüsünün geri dönüşü olarak tanımlamaktadır. Aşk iki kişi arasında yaşanan bir olgu olsa da taraflarının rollerini kişilerin dünyaya bakışları yönlendirdiği için politiktir. Erkek egemen düzene karşı çıkan bir feminist kadın ile, otoriter, baskıcı patriyarkayı savunan bir erkek hormonal olarak bir süre için diğerinde kendilerini rahatsız eden özelliklerini görmese bile sürdürülebilirliğinin önünde en büyük engel ideolojik farklılık olacaktır.

4.4. Politik Körlük

İnsan beyninin milyonlarca yıl süren evrimi sırasında doğada var olabilmek için geliştirdiği otomatik refleksler olarak tanımlanabilecek önyargıların sadece sosyal hayatta değil siyasi kararlarında da etkili olmaması mümkün gözükmemektedir. En geniş açıyla bakıldığında siyasi önyargılar, insanların kendi siyasi grupları lehine veya kendi ideolojik temelli inançlarını olumlu bir şekilde dile getirecek şekilde düşünme veya hareket etme eğilimi anlamına gelmektedir. Ancak insanların önemli bir kısmı siyasi/ideolojik yakınlıklarının yargılarını veya davranışlarını etkilediğinden habersizdirler. Farkında olmadan bireyler kendi siyasi grubunu veya görüşlerini destekleyen bilgileri seçici olarak hatırlayıp, siyasi rakip olarak gördüğü parti, lider ve kişilerin yargılarını ve davranışlarını kendisi gibi düşünenlere göre daha olumsuz biçimde karşılarlar (Ditto, vd., 2019, 93). İdeoloji, bilinçaltının bilinçli davranışlarla birleştiği bir ortak alan olarak özellikle politik anlamda gerçeğin kendisi olarak algılanan düşünce ve

inançlarda tabi olunan grubun zaaflarını ortadan kaldırmaya yarayan bilinçaltının yarattığı illüzyonlar toplamıdır (Ülgener, 1976'dan aktaran Uras, 2004, 82). İnsanlar özellikle siyasi argüman ve kanıtları değerlendirirken mevcut siyasi görüşlerini pekiştirenleri desteklemek ve görüşlerine aykırı olanları küçümsemek konusunda önyargılı olma eğilimindedirler. Çünkü “İdeolojiler kanıt gerektirmez, kuşkuyla kabul etmez, neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış, neyin güzel, neyin çirkin olduğunu açık ve seçik bir biçimde belirtir. Belirttiği an bir değerler sıralaması, kültürel-sosyal-siyasal tercihler ‘merdiveni’ sunar. O ideolojiye inananlarca bunun dışına çıkılmaz. Çıkıldığı an ‘onlar’dan biri olunur” (Ergil, 1983, 19). İnsanlar, ideolojiler aracılığıyla yaşamda kendilerini koydukları yeri ve gerçek ilişkilerini değil onları kendi görüş açısıyla tarif ederler. İnsanların kendi dünyaları ile olan ilişkiyi simgeleyen ideoloji günlük ilişkileri belirleyen imgesel bir durumdur (Uras, 2004, 27). İdeolojilerin yaygın yaşam alanı bulduğu politik ortam partilerin üyeleri ve destekçilerinin kimlikleri ile birleşince olguları algılamada bilinçli ya da bilinçsiz körleşme yaratmaktadır. Partici kimlik (grup kimliği) bireysel kimliğin güçlü bir parçası haline geldiğinde bireylerin günlük yaşamında her türlü olayı değerlendirmede baskın bir rol üstlenmektedir. Desteklediği partinin seçim kazanması bireyde “biz kazanıyoruz” duygusu yaratarak hem zaferin bir parçası olarak haz hissettirmekte hem de iyi bir vatandaş olarak kenti ya da ülkesinin iyiliğini ait olduğu görüş sistemi ile artıracığına olan inancı pekiştirmektedir. Normal şartlarda desteklediği parti iktidara gelir ve vaatlerini yerine getiremezse bireylerin partileri ile aralarındaki destek bağı yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak partici kimliği ağır basan bireyler yanlış politikaları eleştirmek yerine o politikaları haklı gösterecek nedenler üzerinden olaylara yaklaşma eğilimi gösterirler. Çünkü grupların güvenli konforu ile yaşamaya alışkın insanoğlu aksi fikir ya da söylemlerle grubundan dışlanmak yerine grubun genel tavrını kabul etmeyi tercih etmektedir. Dünyaya insan beyninin ürünü bir düzen verme eğilimindeki ideoloji, insanların iç ve dış dünyalarındaki kargaşadan kaçma eğilimine seslenerek istikrar ve düzen isteği ile rahatlatıcı ve yatıştırıcı bir işlev görmektedir (Uras, 2004, 45). Ergil’e göre insanlar önceki inançları sürdürme arzusu ve doğru bir sonuca varma arzusu ile sürekli gerginlik içindedir. Olağanüstü gerçekdışı beklentileri olmadığı sürece insanlar ideolojiler yoluyla, içinde buldukları koşulların olumsuz ve korkutucu yanlarına katlanmak ya da aşmak ve daha iyi koşullara varmak isteklerini tatmin edebilirler (Ergil, 1983, 38). Bu durum olgulara taraftarlık duygusuyla yaklaşımı artırmaktadır. Bu taraftarlık çoğu zaman partisini ve destekçilerini her yönü ile beğendiği ve kabul ettiği için değil hiç beklenmedik şekilde rakip partileri destekleyen grupları sevmediği hatta nefret ettiği için de gerçekleşebilir. Dünyada ötekileştirici politik dili kavramada her geçen gün daha çok kullanılan “negatif partizanlık” (Abramowitz, Webster, 2016, 14-15) kavramı politik dürtünün desteklediği ya da sevdiği parti ya da liderden çok sevmediği gruplar, partiler ve liderler üzerinden harekete geçmesini açıklamaktadır (Caruana, McGregor, Stephenson, 2015, 772). Politik hayatın ekonomik ve sosyal sorunlar üzerinden tartışılmasından çok ırk, din ya da değerler üzerinden bölünmeler yaşaması partilerin ve seçmenlerin birbirlerini sadece siyasi rakipler olarak değil ülkeye ve millete zarar vermek isteyen düşmanlar olarak tarif edilmesine yol açmaktadır. Partilerle destekçileri arasındaki bağ beğeni ve sevgi yerine rakip gruplara olan nefret üzerinden şekillenince siyasi partilerden ideolojik ve politik beklentiler azalarak düşmanı yenmek partinin daha iyiye ulaşmak için vaatlerinden önemli hale gelmektedir. Partiye duyulan aşırı sevgi ya da diğer partilere duyulan nefret üzerinden sosyal ve politik olguları değerlendirmede nesnelliğin yitirilmesi ile oluşan çarpıtma ve filtrelemelere “politik körlük” denir. Politik körlük, partici kimliğin (grup kimliği) bireysel kimlik üzerinde normalden fazla güç kazanmasına neden olduğu için gerçeği arama ve tüm toplumu ilgilendiren (gerek iç gerekse dış politika) konularda genel faydayı sağlayacak politika üretiminde yetersiz kalınarak, sadece bireysel haz duygusu doyurulmasına odaklanıldığında her türlü yanlışın doğrulanma ve haklılaştırma çabası siyasanın tümüne olumsuz etki yapacaktır.

4.5. Araştırmanı Amacı

Çalışmanın birbirini tamamlayacak şekilde üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; siyasi öznelerin (siyasal partilerin) sahip oldukları ideolojik bakış açılarının parti üyelerinin kendi ideolojileri üzerinde ideolojik körlük yaratıp yaratmadığını analiz etmektir. İkincisi, parti üyelerinin sahip oldukları kendi ideolojik bakış açılarının ait hissettikleri siyasi partilerin ideolojileri üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemektir. Son olarak da parti üyelerinin iç ve dış politik gündemlerin belirlenmesinde ideolojik körlüğün etkisini analiz etmektir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Soru 1: Siyasi parti üyelerinin kendilerini ve partilerini tanımlamalarında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır?

Soru 2: Siyasi öznelere üye olanların ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği algılamasında ideolojik körlük ne ölçüde etkilidir?

Soru 3: Siyasi öznelere üye olanların kendilerinin ve ait hissettikleri siyasi öznelerin ideolojilerinin, ideolojik körleşmede etkisi var mıdır?

Soru 4: Siyasi öznelerin en çok hangisinde (iktidar-muhalefet) ideolojik körlüğün etkisi görülmektedir?

Soru 5: Dört siyasi öznenin sosyal devlet algısında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır?

5. YÖNTEM

5.1. Çalışma Grubu

Çalışma 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde T.B.M.M.'de grubu bulunan dört siyasi partinin (CHP, MHP, AK PARTİ, HDP) üyeleri ile yapılmıştır. Birinci soru formu, her siyasi partiden on üye olmak üzere toplam 40 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu üyelere ulaşmak için siyasi partilerin Ankara İl Başkanlıklarına ve Genel Merkezlerine başvurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Çankaya İlçe Başkanlığından, Adalet ve Kalkınma Partisi Pursaklar İlçe Başkanlığından, Halkların Demokratik Partisi Ankara İl Başkanlığından randevu alınmış, Milliyetçi Hareket Partisi ile yapılan görüşmelerde ise teşkilatlarında olumlu bir sonuca varılamadığı için Milliyetçi Hareket Partisi eski milletvekillerinin kurduğu Parlamenterler Birliği Derneği üyeleri ve çalışanları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın devamında görülen lüzum nedeniyle ikinci soru formu 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde oy verdikleri siyasi partiye göre CHP, MHP, AK PARTİ VE HDP'den ikişer kişi olmak üzere toplam 8 kişi ile yapılmıştır.

5.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya konu olan partilerin yürürlükte olan siyasi parti programları ile önce 40 kişi ile ve sonra da 8 kişi ile ayrı iki soru formuyla veriler toplanmıştır. Birinci mülakatlar Temmuz 2019 tarihinde 14 iş gününde yapılmıştır. İkinci soru formu ise Kasım 2019 tarihinde 3 iş gününde tamamlanmıştır.

5.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, siyasi parti programlarının içerik analizini yapmak için MAXQDA Nitel Analiz Programından faydalanılmıştır. Dört siyasi parti programında en sık geçen kelimelerin frekans analizi yapılmış ve ortaya çıkan kelimelerden esinlenerek ideolojik yönelimi ortaya koyacak kavramlarla kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra her parti için elde edilen kodlarla MAXQDA programının Tek Vaka Modeli ile en yoğun kullanılan on kavram ve bu kavramların siyasi parti programlarındaki ağırlıkları incelenmiştir.

Dört partinin her biri ile on iki kişiden oluşan toplam kırk sekiz kişi ile gerçekleştirilen mülakat formlarının çözümlemeleri MAXQDA programı yardımı ile Kelime Bulutu ve Tek Vaka Modeli analizi ile yapılmıştır. Mülakat yapılan kişilerin verdikleri cevaplar üzerinden ideolojik körlüğe işaret eden kodlar oluşturulmuştur. Elde edilen kodlar yardımıyla içerik analizi yapılmıştır.

6. BULGULAR

Araştırmanın **ilk sorusuna** şu şekilde cevap vermek olanak dahilindedir: Bütün siyasi parti üyelerinin kendilerini ve partilerini tanımlamalarında ideolojik körleşmenin etkisi altında oldukları söylenebilir. Örneğin kendi dünya görüşlerini daha çok üyesi oldukları siyasi partilerin ve liderlerinin bakış açılarıyla özdeşleştiren üyeler, romantik körlüğün (siyasi aşkınlıkla liderine ve partisine tapınması) ve politik körlüğün (üyesi olduğu partinin siyasi olayları değerlendirme biçimlerini olduğu gibi kabul etmesi) çerçevesinden kendi bakış açılarını tanımlamaktadırlar. “*Biz atalarımın dedelerimden Atatürkçüyüz CHP’liyiz ve ölene kadar da öyle kalacağız*” (C05 numaralı CHP’li katılımcı), “*Türk milliyetçisi, ülkücü ve MHP’li olduğumu söyleyebilirim*” (M04 numaralı MHP’li katılımcı), “*koyu bir AK Partiliyim. Recep Tayyip Erdoğan hayranı ve onun askeriyim diyebilirim*” (A05 numaralı AK PARTİ’li katılımcı) örneklerinin de gösterdiği gibi CHP, MHP ve AK PARTİ’liler genel olarak partilerinin sembolik anlamlarına ve liderlerine özel bir anlam atfetmektedirler. HDP’liler ise “*yurtsever devrimci sosyalist*” (H10 numaralı HDP’li katılımcı) örneğinde olduğu partilerinin liderinden ziyade ideolojilerine gönderme yapmaktadırlar.

Ayrıca üyesi olunan siyasi parti tanımlamalarında iki nokta dikkat çekmektedir. İlki her siyasi parti üyesi, üyesi olduğu parti ve partilileri olumlu bir anlam yüklemektedir. Örneğin “*Türkiye’nin alternatifsiz parti seçmeni*” (C09 numaralı CHP’li katılımcı), “*benim partim olduğu için vatanını milletini seven milliyetçi muhafazakar bir geleneğe sahip olan insan topluluğudur*” (M09 numaralı MHP’li katılımcı), “*milletini seven insanlar, hizmetkar insanlardır*” (A10 numaralı AK PARTİ’li katılımcı), “*bütün kesimleri kapsayan ezilenlerin sömürülenlerin bütün kesimleri kucaklayan bir partidir*” (H02 numaralı HDP’li katılımcı) ifadelerin kullanılması partilerinin ideolojilerine kutsal bir anlam yüklemektedirler. Başka bir ifadeyle parti ideolojilerin, ideolojinin yüce nesnesi olarak algılanmaktadırlar.

Diğer bir nokta ise her bir parti üyesinin ait oldukları siyasi partinin dışındaki parti ya da partilerin onlara yüklediği olumsuz ifadeleri kabul etmemektedirler. Örneğin, CHP’lilere yüklenen “*inanç karşıtlığı*”, MHP’lilerle özdeşleştirilen “*ırkçı ve faşizanlığı*”, AK PARTİ’lilerin ontolojisi olarak görülen “*dini sömürücülüğü*” ve HDP’lilere yüklenen “*teröristlik*” damgalamalarını reddetmektedirler.

Araştırmanın ikinci sorusuna şu şekilde cevap vermek olanaklıdır; Siyasi özne üyeleri ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği değerlendirirken genel olarak kendilerini ait hissettikleri siyasi partilerin, kanaatleri ve tutumları standartlaştırıcı etkisi ile hareket ederek benzer olaylara parti bazında benzer cevaplar vermektedirler. Siyasi (yerel seçim), sosyal (göç sorunu) ve ekonomik (kriz) örnek olaylarında kendilerini ait hissettikleri grupla uyumlu hareket ederek (Bandwagon Effect) düşüncelerini ifade etmektedirler.

Siyasi gerçeklik için seçilen örnek olan yerel seçimi yorumlama biçimlerini incelediğimizde; “*Çok çalıştık. Halkla birebir göz temasında bulunarak her iki seçim öncesi de çalıştık*” (C01 numaralı CHP’li katılımcı), “*Cumhur ittifakının her manada başarısı olduğunu değerlendiriyorum*” (M01 numaralı MHP’li katılımcı), “*Cumhur ittifakının %50’nin üzerinde oy alarak bu seçimi tamamlaması önemli. 17 yıldır iktidarda olan bir partinin bu kadar çalkantılı ekonominin içerisinde seçime girilmesi bile bu oy oranının korunması Cumhurbaşkanına olan güveni tazelemiştir*” (A08 numaralı AK PARTİ’li katılımcı), “*Hem 31*

Mart'ta hem de 23 Haziran'da metropollerde HDP'nin stratejisi çok başarılı bir şekilde sonuçlandı" (H10 numaralı HDP'li katılımcı) cümleleri katılımcılarının destek verdikleri siyasi partilerin söylemleri ile aynı olduğunu göstermektedir.

Sosyal gerçeklik için seçilen göç konusunda ise üyelerin üzerinde siyasi parti söylemlerinin etkisinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Katılımcıların verdiği cevapları incelediğimizde; *"Türkiye için ciddi olarak bir tehlike olarak görüyorum"* (C02 numaralı CHP'li katılımcı), *"Suriyeliler konusu, Türkiye'de bugün ve gelecekte sorun olmaya devam edecektir"* (M03 numaralı MHP'li katılımcı), *"Suriyelilere gösterdiğimiz tepkiyi keşke PKK'lulara da gösterseydik bu hale gelmezdik"* (A05 numaralı AK PARTİ'li katılımcı), *"Bu durum Türkiye'nin uyguladığı savaş politikalarının sonucudur"* (H01 numaralı HDP'li katılımcı) cümleleri ile muhalefet partilerine destek verenler partilerin söylemlerinden daha sert biçimde göçmenlere karşı olduklarını ifade ederken, iktidar partileri destek veren katılımcılar partilerinin söylemleri ile farklı görüş bildirmekten çekinmemektedirler.

Ekonomik gerçekliği kriz üzerinden sorgulayan sorulara verilen cevapları incelediğimizde; *"Ülkede büyük kriz var tencere kaynamaz oldu böyle giderse 5 sene içinde esnaf sayısı yarıdan fazla azalır"* (C07 numaralı CHP'li katılımcı), *"Battık, yenildik... Ekonomik savaşı kaybettik"* (M08 numaralı MHP'li katılımcı), *"Kriz var gibi. Amerikan yaptırımlarından dolayı olduğunu düşünüyorum"* (A07 numaralı AK PARTİ'li katılımcı), *"Ülke ekonomisi çok zor durumda her şeye zam gelmiş durumda, ekonomi çöküntüye uğradı"* (H08 numaralı HDP'li katılımcı) cümleleri ile bireyleri doğrudan etkileyen ekonomik gelişmelerde bile ait oldukları grubu önceleyen ve koruyan bir tutum takındıkları görülmektedir.

Birinci mülakat sonuçlarını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye'deki politik ortamın giderek değerler ve kimlikler üzerinden kutuplaşmasının "öteki" parti ve destekçileri değerlendirmede körlük yarattığını görmekteyiz. Bacon'un idoller doktrininde de bahsettiği gibi bir kısmı genetik olarak var olan, bir kısmı ait olduğumuz sosyal grupların kabullerinden bir kısmı ise kuşaklarla aktarılan önyargıların olayları değerlendirmede körlük yarattığı gözlenmektedir. Negatif partizanlık baskısı altında yaşanan politik körlük olaylara taraftarlık duygusu ile yaklaşımı getirip nesnel gerçeği çoğu zaman gönüllü ve otomatik olarak çarpıtmaktadır.

"Siyasi özneler üye olanların kendilerinin ve ait hissettikleri siyasi öznelerin ideolojilerinin, ideolojik körleşmede etkisi var mıdır" şeklindeki üçüncü araştırma sorusuna cevap arandığında; *"CHP'lileri samimi iyi niyetli yapıcı, zarar da görse kötülükle cevap vermeyen insanlar olarak görüyorum. CHP'yi çok seviyorum onun dışında da yapıcı bir parti görmüyorum"* (C05 numaralı CHP'li katılımcı), cümlesi ile kendisinin ya da ait olduğu grubun tamamen iyi yönlerini gören katılımcı örneğinde olduğu gibi güzel olaylarda kendine pay çıkarma, kötü olaylarda dış faktörleri suçlama (Kendine Yontma Yanlılığı - Self-servis bias) durumu körleşmenin en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Göçmenler konusunda M09 numaralı MHP'li katılımcının ifade ettiği *"Böyle giderse ülkede azınlık olma tehlikesi ile karşı karşıya kalırız"* cümlesi ve H05 numaralı HDP'li katılımcının ifade ettiği *"Onlar bilinçsiz geldiler ama Büyük Ortadoğu programını kuranlar bilinçli olarak gönderdiler"* cümlesi partilerinin ideolojileri ile uyumlu olduğundan ideolojik körleşmede üyelerin siyasi öznelerin ideolojilerinden etkilendiklerine örnek olarak verilebilir. Ekonominin durumu hakkında A05 numaralı AK PARTİ'li katılımcının ifade ettiği *"Ben kriz olduğuna katılmıyorum. Her arabada bir kişi işe gidiyor. Biz müsrif bir toplum olduk"* cümlesi mülakatlardaki gözlemlerde hem kendi partisinin katılımcılarından hem de diğer katılımcılardan ekonomik olarak daha iyi durumda olan katılımcının nesnel gerçeği kendisi üzerinden değerlendirerek genelleme yaptığına dolayısı ile körleşmeye etkisine örnek olarak gösterilebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusu şu şekilde cevap vermek mümkündür; tüm mülakatların cevaplarına ve gözlemlere dayalı olarak katılımcılar siyasi olayları yorumlamada iktidar ya da muhalefet destekçisi olmaları fark etmeden tamamen kendilerini ait hissettikleri grubun tutum ve söylemi ile hareket etmektedirler. Kendilerini ya da diğer parti destekçilerini tanımlarken veya yerel seçim gibi güncel bir siyasi olayı yorumlarken kendi ideolojileri, siyasi duruşları ya da destekledikleri partilerin gözlüklerini kullanarak her bir grup farklı bir gerçeklik oluşturmaktadır. Geleceğe ilişkin kaygı alanları yaratan göç gibi sosyal bir olayı yorumlama da ise ideolojilerin ve partilerin etkisinin azalarak göçmenleri öteki olarak nitelendirerek düşüncelerde benzerlik meydana gelmektedir. Katılımcılar az ya da çok temas ettikleri ya da aşına oldukları göç olgusu gibi sosyal olaylarda kendilerini öne alarak parti görüşlerinin dışına çıkmaktadırlar. Ancak muhalefeti destekleyen katılımcılar düşüncelerini çok daha sert ifade ederken, iktidarı destekleyen katılımcıların da gözlemlerle genel olarak karşı olduğu göç konusunda yine de partilerinin durumunu yumuşatan ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Birinci derecede katılımcıları etkileyen

Kadına yönelik şiddetin arttığı bir dönemde gerçekleştirilen mülakatta tüm katılımcılar bu konudaki çabaların yetersiz ve samimiyezsiz olduğunu ifade etmektedirler. Partilere göre değerlendirildiğinde gündemde ağırlıklı olarak yer alan konularda katılımcıların genel yaklaşımı aynı olsa bile değerlendirme şekillerinde partilerini öne çıkarma ya da koruma etkisi gözlenmektedir.

İdeal yönetimin ağırlığının merkezi-yerel yönetim ekseninde nerede olması gerektiğini sorduğumuz katılımcılardan CHP'liler idealize sistemi tarif etmeye çalışırken, MHP'liler siyasi sistem eleştirisi üzerinden değerlendirme yapmayı tercih etmişlerdir. AK PARTİ'liler merkezi yönetim ağırlıklı fikir beyan ederken HDP'liler ise yerel yönetimleri tercih etmişlerdir. Farklılıklar ve toplumsal uzlaşma ile liyakat ve ötekileştirme konusunda parti ve ideoloji etkisinden çok bireysel fikirlerin öne çıktığı görülmektedir. Siyasi partilerin söylemleri içinde ağırlıklı yer tutmayan konularda katılımcılar politik körlüğün etkisinden uzaklaşmaktadırlar.

“Dört siyasi öznenin sosyal devlet algısında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır” şeklindeki araştırmanın beşinci sorusunu genel olarak değerlendirdiğimizde çok geniş bir alanda çağrışımlar yapan sosyal devlet kavramına ilişkin katılımcılarda ideoloji etkisini az gördüğümüzü söylemek yanlış olmayacaktır. Kavramın içeriğini oluşturan alt başlıklarda ise kadın şiddeti, gençler ve çocuklar, bilimsel araştırmalar gibi katılımcıların günlük hayatlarında temas ettikleri konularda daha ilgili oldukları gözlenmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğanın bir parçası olarak insanın, ona baktığında gerçekliği algılayıp algılamadığı konusu hala merak edilen bir konudur. İnsanlık tarihi boyunca birçok düşünür, doğanın biricik, benzersiz, nesnel gerçeğini algılayarak insanların farklı faktörlerin etkisiyle onu çarpıttığını ortaya koymuşlardır. Bu çarpıtma durumu kendi karnını doyuracak yiyecekte fazlasını edinen insanlığın bunu koruma güdüsüyle muhafızlara ve onları kontrol edecek yöneticilere ihtiyaç duyması ile birlikte yöneten ve yönetilen ayrımı insanlık gündeminin önemli bir konusu olmuştur.

Yöneten ve yönetilen ayrımı başlangıçta basit kurallara dayanırken; tarihsel süreçte sadece yönetim işine değil, toplumsal yaşamın her alanından insanın beden her hücresine kadar etkileyen sistematik iktidar tekniklerine ve mekanizmalarına dönüşmüştür. ve ideoloji olarak adlandırılan fikir sistemleri tarihsel sahnede yerini almıştır. Öyle ki ideolojiler sadece devlet yönetimi ile ilgili düşünce sistemlerinin ötesine geçerek insanın geçmişini, bugünü ve geleceğini şekillendiren, her konuda doğru-yanlış, iyi-kötü ve güzel-çirkin ayrımları olan

doğaya, topluma, toprağa, tarihe, kadına, erkeğe, çocuğa, kendine benzemeyen diğerlerine ve hatta kadınla erkek arasındaki en mahrem ilişkilere bile hazır haritalar sunarak gerçekliğin önüne hakikat olarak kavramsallaştırılmıştır.

1800'li yıllarda insanlar arasındaki fiziki mesafenin kısalması, bir arada yaşayan nüfusun artması ve bu artışın sonucu meydana gelen ortak sorunların çözüm anahtarı olarak anlaşılan siyasal ideolojiler, birbirlerine rakip olarak siyasal sahnede görünür oldular. Toplumsal değişime ve var olan kurulu düzene tepki olarak şekillenen ve entelektüel altyapısını bu durumlara kafa yoran düşünürlerin oluşturduğu ideolojiler, ortaya çıktığından beri yaklaşık yüz elli yıldır siyasi partiler ve siyasi liderler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İdeolojiler, söylem becerilerinin düşünsel yeteneklerinden daha yüksek siyasiler tarafından (kitleleri coşturacak, sıkıcı hayatlarını renklendirecek, onlara sistemin parçası olduklarını hissettirerek ve koşulsuz izleyicileri haline getirecek yanılsamalar yaratarak) pür gerçekliğin kendisinden kopararak söylem olarak sahte bir hakikat haline getirilmişlerdir. İdeolojilerin nesnel gerçekliğin yerine öznel gerçekliği ikame eden fonksiyonu çok başarılı olmuş ve onun izleyicilerini tartışmasız bir şekilde ideolojik körlüğe sevk etmiştir.

Bireylerin nesnel gerçekliği algılamasında körlük yaratan nedenleri araştıran bu çalışma çerçevesinde öncelikle insanların düşünce biçimlerini çok fazla etkileyen ideolojiler mercek altına almıştır. Her konuda hazır cevapları olan ideolojilerin topluma, devlete, insana, ve ilişki biçimlerine bakış biçimleri incelenmiş ve körlüğe neden olan yapısal üretim etmenleri (aile, eğitim, siyasal partiler, ekonomi vb.) altı kalın çizgilerle çizilmiştir. Bireylerin ait olduğu sosyal sınıflar/sosyal yapılar kendi öznel gerçekliklerini nesnel gerçeklik gibi sunarak genel geçer bir standart üretirler. Bu standart herhangi bir ideolojinin kendisidir. İdeoloji çeşitli düşünce biçimlerini farklı kalıplara dönüştürerek aynı olguların farklı algılanmasını sağlayacak bir görme biçimi oluşturur. Kendi ruhu ve bedensel hazzının peşinde koşan birey, bu görme biçimini, sorgusuz sualsiz kabul ederek farklı kutupsal alanların aktif bir takipçisi haline gelir.

İnsanların duygu ve düşün dünyasına hitap eden ve kendi taraftarlarından kayıtsız şartsız bağlılık isteyen ideolojilerin en önemli yaşam alanı kuşkusuz siyasi alandır. Bu alan, egemen ekonomi-politik tarafından gittikçe muhafazakar bir hal alarak ve içe kapanarak yeniden bir mağara idolüne dönüşmektedir. Bu idolün en somut görünür alanı kuşkusuz ki siyasal özneler/siyasi partilerdir. Çalışmanın en temel sorunsalı olan dört siyasi partide ideolojik körleşmenin var olan düzeni yeniden üretme anlamında tartışmasız çok başarılı olduğu saptanmıştır. Üyesi olunan siyasal partiler ve sorgusuz sualsiz izlenen ideolojiler vasıtasıyla parti üyelerinin kendilerini, diğer siyasal parti ve üyelerini, gündemdeki konuları yorumlama biçimlerinin ait olunan siyasi parti tarafından etkilediği görülmüştür. Diğer bir deyişle, üyelerin düşünce biçimleri, kanaatleri ve davranış kodları üye olunan siyasi parti tarafından oldukça fazla belirlendiği gözlemlenmiştir.

İdeolojik körlüğün yaratılmasında başlıca etmenler; cinsiyet, eğitim durumu ve yerleşim yeri gibi demografik faktörlerdir. Araştırmaya konu olan siyasi partilerin seçmen profillerinin dindarlık açısından incelenmesinde diğer partilere göre kendilerini dindar ve koyu dindar olarak tanımlayan seçmen oranı daha fazla olan AK PARTİ'de bulunmaktadır. Buna rağmen, AK PARTİ'nin kendi parti programında din olgusuna vurgu yapılmamış olması oldukça manidardır. Özellikle göçmenler konusunu; ensar-muhacir ilişki biçimlerini dini motifler üzerinden okumaları ideolojik körleşme boyutunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yaşanan reel ekonomik kriz meselesinde muhalefet parti konumunda olan CHP ve HDP'li katılımcılarda ideolojik körlüğün negatif yönde etki ettiği söylenebilir. Fakat muhalefet parti konumunda olmasalardı aynı netlikte bir cevap verebilirler miydi sorunsalı da tartışılmalı hale gelmektedir. Araştırmanın diğer bulgusu ise grup kimliğini oluşturan politik kimliğin mensup olunan parti dışında diğer parti/partiler konusunda son derece olumsuz bir ötekilik yarattığı saptanmıştır.

Çalışmada cevabı aranan “siyasi özneler üye olanların ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği algılamasında ideolojik körlük ne ölçüde etkilidir” sorusunun cevabı şu şekilde verilebilir: Suriyeli Göçmenler (siyasi realite/sosyal realite) ve ekonomik kriz (ekonomik realite) konularında CHP ve HDP'nin parti bazında güçlü bir argüman olarak kullandıkları eleştirel tezlerini üyelerinin de savundukları görülmüştür. Bu konuda (Suriyeli Göçmenler ve ekonomik kriz) AK PARTİ ve MHP'li katılımcılarında partilerinden farklı görüş bildirdikleri ve her iki realite konusunda endişelerini daha ılımlı bir şekilde dile getirmişlerdir. Özellikle iktidar partisi konumunda bulunan AK PARTİ üyelerinin ılımlı da olsa partilerinden bağımsız görüş bildirmeleri ideolojik körlüğün etkisinden kısmen ayrıldıkları şeklinde yorumlanabilir. Fakat on yedi yıllık kesintisiz bir şekilde iktidar olan bir partinin üyelerinin yeniden bir ideolojik körlüğün etkisine girdikleri şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü partilerinin artık ülke sorunlarının çözümü konusunda başarılı olmadığının da farkındalığı ile kendi çıkarlarını maksimize edecek bilinçli bir ideolojik körlüğü tercih edebildikleri de söylenebilir.

Siyasi öznelerin en çok hangisinde (iktidar-muhalefet) ideolojik körlüğün etkisi görülmektedir şeklindeki diğer bir soruya da şu şekilde cevap verilebilir: İktidar partisi olan AK PARTİ ile muhalefet parti üyelerinin mülakat sorularına verdikleri tüm cevaplar göz önüne alındığında; iktidar partisi katılımcılarının iktidarın uygulamalarını koşulsuz bir şekilde savundukları, muhalefet parti katılımcılarının ise aksi yönde bütün uygulamaları eleştirdikleri saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, ideolojik körlüğün hem iktidar hem de muhalefet parti katılımcılarında bilinçli bir şekilde ideolojik körleşmeyi sürdürdükleri saptanmıştır.

Genel olarak; birbirlerinden hem ideolojik hem de temsil ettikleri kimlik/kimlikler açısından farklı dört partinin katılımcılarının birbirlerine son derece olumsuz bakış açısına sahip oldukları; kendi parti kimliklerine bağlılığı diğer parti ve parti üyelerine yönlendirdikleri kin, nefret, ölçsüz ve sert eleştirileri üzerinden kendi parti kimliklerinin yeniden üretilmesinde ideolojik körlüğü bilinçli bir şekilde tercih ettikleri iddia edilebilir.

Türkiye’de son yıllarda CHP’nin sekülerliği, MHP’nin Türk Milliyetçiliği, AK PARTİ’nin liberal-muhafazakarlığı ve HDP’nin Kürt Siyasetini temsil ettiği realitede kabul görmektedir. Bununla birlikte, tüm parti/partiler ve üyeleri, iktidar partisi olmasından dolayı AK PARTİ’yi ülkede yaşanan sorunların temel nedeni olarak görmektedirler. HDP’yi terörün kaynağı olarak algılamaktadırlar. Yerel seçimlerin değerlendirilmesinde, partilerin ittifak ve karşı ittifaklar çerçevesinden algıladıkları söylenebilir.

Son olarak, Cumhuriyetten günümüze kadar çeşitli kırılmalarla, iniş ve çıkışlarla siyasi sahnede konumlanan Türk siyasal yaşamı zor bir dönemden daha geçmektedir. Son dönemlerde, farklı kimliklerin aynı zaman ve mekanda birbirlerini görmeye katlanamadıkları, birbirlerine sevgi, saygı ve hoşgörü hissetmedikleri, aynı çalışma ortamında birbirlerine zarar verir hale geldikleri gözlemlenmektedir. Sadece olguları yorumlama biçimi ile değil giderek mekânsal olarak da ayrışan Türkiye’de farklılıklar ile bir arada yaşama kültürü her geçen gün daha çok zarar görmektedir. Hiç bir şekilde temas etmek istemediği “öteki”leri, politik çizgisi ve kimliği dolayısı ile uzaktan kalıp yargılarla değerlendiren toplumlarda bu kutuplaşmayı ondan fayda sağlayan siyaset kurumunun azaltması çok mümkün gözükmemektedir. Gittikçe kendi gibi düşünenlerin seslerini duyduğu yankı odalarına hapsolan Türkiye’deki seçmenlerde her toplumsal olaya kendi dünya görüşünün gözlüğü ile bakmak ve olumsuzlukları karşı olduğu görüşlere yükleme refleksi ile normal şartlarda savunduğu ya da savunacağı görüşleri sadece karşı oldukları seslendirdiği için algılama ve yorumlama da körlük yaratmaktadır. İnsanlığın kendi ortak çıkarları için doğru yolu bulabilmesinin unsurları kendine güvenen, sorgulayan, karşılaştırma yapabilen bireyler ise bunu sağlayacak ortam ise kaygı ve korku duymadan bir arada yaşayabilen toplumlardır.

KAYNAKÇA

- ABRAMOWITZ Alan I., Steven WEBSTER, 2016, “The Rise of Negative Partisanship and the Nationalization of U.S. Elections in the 21st Century”, *Electoral Studies*, C. 41, Mart, ss. 12-22, doi:10.1016/j.electstud.2015.11.001.
- AKA Assiye, 2010, “Kiimliğe Teorik Yaklaşımlar”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 34.
- , 2012, “Kimliği Farklı Boyutlar Üzerinden Okuma: Çanakkale İli Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1.
- , 2015, “Öteki Kimliklerle Birlikte Yaşayabilme Olanakları Üzerine: Çanakkale İli Örneği”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, C. 1.
- , 2017, “Liseli Ergenlerin Yaratıcı Drama Yöntemiyle Kimlik Algısının Analizi: Ankara Eryaman Lisesi Özelinde”, *Resscongress Uluslararası Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Balıkesir, 2017, s. .
- AKIN Mahmut Hakkı, 2009, “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik -Teorik Ve Uygulamalı Bir Çalışma”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22 (Aralık), ss. 153-83.
- ALKAN Türker, 1979, *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ALTHUSSER Louis, 2003, *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ALTINTAŞ Hakan, 2003, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 5.
- ANAR Erol, 2014, “Gerçek nedir? Ya da gerçek gerçek midir?”, Mart 20, <http://t24.com.tr/yazarlar/erol-anar/gercek-nedir-ya-da-gercek-gercek-midir,8803>.
- ARKONAÇ Sibel A, 2001, *Sosyal psikoloji*, İstanbul: ALFA.
- AŞKIN Muhittin, 2007, “Kimlik Ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/view/1020000431>.
- AYDIN Kenan, Volkan ÖZBEK, 2004, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8 (Aralık), ss. 144-67.
- BAUDRILLARD Jean, 2011, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BAUMAN Zygmunt, 2006, *Sosyolojik düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAYKAL Elif, 2018, “Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 16.
- CARUANA Nicholas J., R. Michael MCGREGOR, Laura B. STEPHENSON, 2015, “The Power of the Dark Side: Negative Partisanship and Political Behaviour in Canada”, *Canadian Journal of Political Science*, C. 48, S. 4, ss. 771-89, doi:10.1017/S0008423914000882.
- ÇELİK Fikriye, 2018, “Post-Truth’un Gücü Adına: ‘Güç Bende Artık’”, *TRTakademi*, C. 3, S. 6.
- DARITY William A. (ed.), 2008, *International Encyclopedia of the Social Sciences*. 2. ed, Detroit, Mich.: Macmillan Reference USA, an imprint of Thomson Gale.

- DAWSON Richard E., Kenneth PREWITT, Karen S. DAWSON, 1977, *Political Socialization*, Boston, Toronto: Little, Brown And Company.
- DIKMEN Ahmet Alpay, N. İter ERTUĞRUL, 2009, *Kriz Ve... Toplum, İnsan, İdeoloji, Ekonomi*, Kızılay, Ankara: Tan.
- DITTO Peter H. vd., 2019, “At Least Bias Is Bipartisan: A Meta-Analytic Comparison of Partisan Bias in Liberals and Conservatives”, *Perspectives on Psychological Science*, C. 14, S. 2, ss. 273-91, doi:10.1177/1745691617746796.
- EAGLETON Terry, 2005, *İdeoloji*, İstanbul: Ayrıntı.
- ELLIS Robert M, 2015, *Middle Way Philosophy*, Carolina: Lulu,.
- ERGİL Doğu, 1983, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- FREUD Sigmund, 2006, *Kitle Psikolojisi*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi.
- GÖKSU Turgut, 2007, *Sosyal psikoloji*, Ankara: Seçkin.
- GÜRSES Hakan, 1999, “Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Birikim Dergisi*, S. 121.
- GÜZEL Cemal, 2003, “Platon’un Bilgi Görüşü”, *Haccettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2.
- HARLAK Hacer, 2000, *Önyargılar: psikososyal bir inceleme.*, İstanbul: Sistem.
- HOGG Michael A, 1997, *Sosyal psikolojik açıdan grupta bütünleşme*, çev. Aliye Mavili Aktaş, İstanbul: Sistem.
- HOGG Michael A, Graham M VAUGHAN, 2011, *Sosyal psikoloji*, çev. İbrahim Yıldız, Aydın Gelmez, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- HORKHEIMER Max, 2010, *Akl tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları.
- HORTAÇSU Nuran, 1998, *Grup içi ve gruplar arası süreçler*, Ankara: İmge Kitabevi.
- İNSEL Ahmet, 2012, *İktisat ideolojisinin eleştirisi*, İstanbul: Birikim.
- KALEV Henriette Dahan, 2003, “The Gender Blindness of Good Theorists: An Israeli Case Study”, *Journal of International Women’s Studies*, S. January 2003.
- KARA Bülent, 2016, “Globalleşme Sonucu Söylemler ve Medya Bağlamında İdeoloji”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C. 5, S. 14.
- KARA Uğur, 2004, *Sosyal devletin yükselişi ve düşüşü*, Ankara: Maki Basın Yayın.
- KARAKUŞ Hatice, 2014, “Kraliçe Arı Sendromu - Pembe Taciz”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1.
- KÖMÜRCÜ Derya, 2014, “Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi’nde Genç Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri”, *Alternatif Politika*, C. 6, S. 2.
- KÜÇÜKSİLLE Engin, Hayrettin USUL, 2012, “Bilişsel Önyargılar Ve Yatırımcı Kararlarına Etkileri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4.
- LORDOĞLU Kuvvet, Mustafa ASLAN, 2012, “Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayırmacılık Var mıdır?”, *Çalışma ve Toplum*, S. 2.
- MARDİN Şerif, 1995, *Bütün eserleri dizisi. 3: İdeoloji*. 3. baskı, Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

- NYHAN Brendan, Jason REIFLER, 2010, “When corrections fail: The persistence of political misperceptions”, *Political Behavior*, C. 32, S. 2, ss. 303–330, doi:10.1007/s11109-010-9112-2.
- RODRIQUEZ Jason, 2006, “Color-Blind Ideology and the Cultural Appropriation of Hip-Hop”, *Journal of Contemporary Ethnography*, C. 35, S. 6, ss. 645-68, doi:10.1177/0891241606286997.
- SALLAN GÜL Songül, 2006, *Sosyal devlet bitti, yaşasın piyasa! yeni liberalizm ve muhafazakarlık kısılcığında refah devleti*. 2. baskı, Ankara: Ebabil Yayınları.
- SAY Gökçe Nur, Mahmut MÜJDECI, 2016, “Oksitosin ve Psikiyatrik Bozukluklar”, *Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, C. 8, S. 2, s. 102, doi:10.18863/pgy.17749.
- SCHMITT-BECK Rüdiger, 2015, “Bandwagon Effect”, *The International Encyclopedia of Political Communication*, ed. Gianpietro Mazzoleni, Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., ss. 1-5, doi:10.1002/9781118541555.wbiepc015.
- ŞAH Umut, 2012, “Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi ile İlişkisi”, *Psikoloji Çalışmaları*, C. 32, S. 2, ss. 23-48.
- ŞEKER Emrullah, 2017, “Aşk ve İdeoloji Bağlamında Psikanalitik Söylem Çözümlemesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 2, ss. 194-222.
- ŞEN Y. Furkan, 2004, *Globalleşme sürecinde milliyetçilik trendleri ve ulus devlet.*, Ankara: Yargı Basım Yayım.
- UĞURLU Örgen, 2013, “Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği/Being A Gypsy in Transforming Cities: The İzmit Case”, *Mülkiye Dergisi*, C. 37, S. 1, ss. 71-104.
- URAS Ufuk, 2004, *İdeolojilerin sonu mu?: söylem ve eylem üzerine eleştirel bir yaklaşım*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- USTA Aydın, 2009, “Etnik Siddet Olgusu Üzerine sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 11, S. 2.
- UYGUR Akyay, Hasan KOÇ, 2010, “Örgütsel Sadakat ve Örgütsel Bağlılık: Siyasi Partiler Açısından Bir Analiz”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4.
- VOLKAN Vamik D, 2005, *Körü körüne inanç: kriz ve terör dönemlerinde geniş gruplar ve liderleri*, ed. Özgür Karaçam, İstanbul: Okuyan Us.
- URL-1 Encyclopaedia Britannica. “Confirmation Bias”
<https://www.britannica.com/Science/Confirmation-Bias> Erişim Tarihi: 01.06.2019
- Url-2 T24 Bağımsız İnternet Gazetesi “Kim Olduğunu Sanıyorsun Sen Arkadaşım”
<https://t24.com.tr/Yazarlar/Cemal-Tuncdemir/Kim-Oldugunu-Saniyorsun-Sen-Arkadasim,16230> Erişim Tarihi:01.06.2019
- URL-3 Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
<https://eige.europa.eu/Thesaurus/Terms/1157> Erişim Tarihi:11.06.2019
- URL-4 Taş Parçaları <https://www.antoloji.com/Tas-Parcalari-Siiri/> Erişim Tarihi:11.06.2019
- URL-5 Nefretin Gözü Kördür, Tıpkı Aşk Gibi <http://www.offcourse.com.tr/Tr/Blog/Nefretin-Gozu-Kordur-Tipki-Ask-Gibi> Erişim Tarihi: 11.06.2019

URL-6 Aşkın Gözü Bilimsel Olarak da Körmüş <http://www.star.com.tr/Yerel-Haberler/Askin-Gozu-Bilimsel-Olarak-da-Kormus-176523/> Erişim Tarihi 11.06.2019